

8-MAVZU.JISMONIY TARBIYA VA SPORT TA'LIMINI LOYIHALASHTIRISH VA BOSHQARISH

8.1.Jismoniy tarbiya va sport ta'limini loyihalashtirish, jismoniy tarbiya va sportning dolzarb muammolarini hal etishda dasturiy – loyihaviy yondashuvning imkoniyatlari hamda loyihalashtirishning metodologik jihatlari.

O'zbekistonning mustaqil davlat sifatida shakllanishi va uning istiqbol sari dadil borishi ijtimoiy iqtisodiy, siyosiy, madaniy ma'rifiy so'zlarni yanada takomillashtirishni taqazo etadi. Bu yo'lda sog'liqni saqlash, fan, madaniyat, texnika, iqtisod, ta'lim-tarbiya, jismoniy tarbiya va sport hamda boshqa sohalarda chuqur islohotlar olib borilmokda. Ma'lumki, bu jarayonlarni hozirgi kun talablari asosida tashkil qilish va boshqarish asosiy maqsad hisoblanadi.

Shu sababdan mamlakatimizning mustaqilligini to'la ta'minlash, uning jarayonida taraqqiy etgan davlatlardan biri sifatidagi nufuzini xalqaro huquqlar asosida yuqori ko'tarish kabi faoliyatlar nihoyatda muhim. Bu faoliyatlarni amalga oshirishda esa mutaxassis kadrlarni tayyorlash dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Bunda O'zbekistan Respublikasining Konstitutsiyasi, "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunlar, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning kabul qilinishi alohida ahamiyatga molikdir.

Aholining salomatligini mustahkamlab borish, o'quvchi yoshlarning jismoniy va ma'naviy kamolotini oshirish, sog'lom avlod tarbiyasini takomillashtirish masalalari kelajagi buyuk davlat qurishning muhim omillaridan biridir.

Inson ruhiyati uning ijtimoiy turmush va ta'lim-tarbiya jarayonida asosiy omildir. Shu sababdan o'qitish, tarbiya berish, yoshlarning ma'naviy va jismoniy kamolotini tarbiyalab yetishtirish, ularni kasb-hunarga yo'llashda ijtimoiy-psixologik va pedagogik jarayonlarga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Bu jihatlar jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarish, ayniqsa, iqtidorli yoshlarni sportga jalb etish, sportchilar mahoratini oshirish, ularni sport musobaqalariga ruhiy jihatdan tayyorgarliklarini ta'minlash eng muhim pedagogik jarayon hisoblanadi.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda xalq pedagogikasini takomillashtirishda yetuk mutafakkir olimlarning hissalarini kattadir. Ilmiy-pedagogik meroslarimizni ta'lim tizimiga kiritish va ulardan keng foydalanish fikrlarini olg'a surdilar.

Jahon xalqlari tarixi va pedagogikasida o'chmas iz qoldirgan buyuk allomalar Abu Ali ibn Sino, Ismoil Buxoriy, Naqshbandiy, Alisher Navoiy va boshqa sharq olimlarining ma'naviy-ma'rifiy hamda ilmiy-pedagogik meroslari o'quvchi yoshlar va mehnatkashlar orasida barpo qilinmoqda.

Sport jamoalarining faoliyatini ijtimoiy-ruhiy jihatdan o'rganish va ilg'or tajribalarni ommalashtirishda yetuk yirik olimlarimiz o'z hissalarini qo'shib kelmoqdalar.

Sport tashkilotlari faoliyatini boshqarish va ommaviy sog'lomlashtirish musobaqalarini tashkil etishda rahbar xodimlar, mas'ul tashkilotchilar hakamlar, xizmatchilar, vakillar va hokazolar, jamoalar umumiy qoidalarga itoat etish, o'zaro yaxshi munosabatda bo'lish. sport musobaqalari qoidalariga to'la rioya qilish, yetik estetik me'yorlarni bilish kabi talablarni bajaradilar.

Sport jamoalari faoliyatida, asosan, quyidagi ijtimoiy-ruhiy va pedagogik jarayonlar muntazam ravishda mavjuddir:

1. Jamoa rahbari voqelikni kuzatadi.
2. Murabbiy o'yinlar va barcha mashg'ulotlarni tashkil qilish jarayonida ularni kuzatib, tahlil qiladi.
3. Jamoa ishtirokida rahbarlar va murabbiylar barcha faoliyatlarni, shuningdek o'yin natijalarini birgalikda muhokama qiladilar.
4. Muhokama jarayonida g'oliblar taqdirlanadi va rag'batlantiriladi.
5. Mag'lublar tegishli vazifalarni oladilar.

Bu jarayonlar ijtimoiy-psixologik va pedagogik jihatdan bir-biriga chambarchas bog'lanib ketganligi uchun maqsad bu faoliyatlarni uyushtirish, aniq yo'nalishlar berish, kelgusi ish samarasini ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak. Shu jihatdan ham barcha yosh mutaxassislar sportning turlariga qarab bu faoliyatlarni chuqur o'rganishlari, amaliyot jarayonlarida qayta - qayta tajribalardan o'tkazishlari zarur.

Sport jamoalari rahbarlari, murabbiylar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari ta'lim-tarbiya ishlarini yaxshilashda barcha sport mashg'ulotlari jarayoni va avvaldan mo'ljallangan vaqtlarda suhbatlar o'tkazishni yaxshi yo'lga qo'yishlari lozim. Bunda:

1. sport mashg'ulotlari va o'yinlari ijtimoiy-psixologik va pedagogik jarayonlarga aniq qaratilishi;
2. oldiga aniq vazifalar qo'yilishi;
3. suhbat rejalari aniq va ehtiyojga yarasha bulishi;
4. suhbatning ta'sirli bo'lishi uchun vaqt va joy mos kelishi;
5. suhbat jarayonida aniq maqsadlarga erishish;
6. olingan axborotlar, ma'lumotlar dalil sifatida aniq va to'g'ri haqqoniy bo'lishi;
7. suhbatda maqsadga erishilgach, uni darhol to'xtatish, boshqa vaqtda davom ettirishga ehtiyojni uyg'otish kerak bo'ladi.

Suhbatlar ma'lum chegaralangan, maqsadga qaratilgan va erkin holda bo'lishi kerak. Imkoni boricha suhbatda barcha qatnashchilar o'z fikr-mulohazalarini izhor qilishlari kerak. Uning yakunida doimo barchadan qanoat hosil qilishi va yana davom ettirishga qiziqish uyg'otishi zarur.

Xulosa qilganda, jismoniy tarbiya jamoalari, sport klublari, sport jamoalari va aholi o'rtasida maqsadga qaratilgan tarbiyaviy ishlar muhim ahamiyatga egadir.

Rahbar xodimlar, murabbiylar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari. jamoati xodimlar va sport ixlosmandlari jismoniy tarbiyas og'lomlashtirish va sport musobaqalarini uyushtirish jarayonlarida e'tiborlarini ma'naviy-ma'rifiy va madaniy faoliyatlarni yaxshilashga qaratish lozim.

Xulosa shundaki, aholi turar-joylarida eng avvalo sport inshootlari, oddiy o'yin maydonlaridan maqsadli foydalanish zarur. Sport ixlosmandlari, sportsevarlar, mutaxassis xodimlar yoshlar o'rtasida kuchlararo, mavzeylar, dahalar va mahalla birinchiligi uchun ular sevgan sport musobaqalarini tashkil qilishlari kerak.

8.2.Sport faoliyatini boshqarishning funksiyalari va tarkibiy qismlari: gnostik, loyihalashtiruvchi, kommunikativ, tashkiliy.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisining mahorati to'rtta (4) komponentga asoslanadi:

- 1)pedagogi yo'naltirish;
- 2)bilim
- 3)malaka
- 4)avtoritet (obro',e'tibor).

Jismoniy tarbiya o'qituvchisini pedagogik yo'naltirish

Yo'naltirish - bu shaxsning ma'lun bir mashg'ulot turiga intilishi, u mashg'ulot turiga juda qiziqishga asoslanadi. Yo'naltirish kishini ma'lum bir faoliyat turi bilan shug'ullanishga undovchi bir nech motiv (sabab)lar bilan tavsiflanadi.

Pedagogik yo'naltirish – pedagogi faoliyat bilan shug'ullanishga intilishi. Pedagogik yo'naltirish ikkita motiv asosida shakllanadi:

- a) bolalarga muhabbat
- b) jismoniy tarbiyaga qiziqish

Bolalarga muhabbat – bu har bir bolaga g'amho'rlik qilish, e'tiborli munosabat. Bu bolalar bilan muloqat qilishdan quvonish, bu bolalar bilan ishlashga qiziqish, ularni o'qimishli qilish istagi, ularni jismonan va psixologik rivojlanishiga yordam berishdan iborat.

Jismoniy tarbiyaga qiziqish ikkinchi, asosiy motiv (sabab) hisoblanadi, u o'qituvchining pedagogi yo'nalishini shakllantiradi. Jismoniy tarbiya o'qituvchisining o'z ishiga yo'nalishi unga berilib ishlashi bilan ifodalanadi. Ish uning hayoti mazmuniga aylanib qoladi. Bu ikki natijaga olib keladi.

Bir tomondan, o'qituvchining o'z kasbiga bo'lgan muhabbati uchun doimiy ravishda o'z mahoratini oshirib borishga, o'z hamkasblrining ishi bilan qiziqishga, foydali tomonlarini o'zlashtirishga, faol ijodiy xodim bo'lishga undaydi. Boshqa tomondan, agar o'quvchilar mashg'ulotlar o'qituvchi uchun rohat emas og'ir majburiyat jamligini his qilsalar, ular ham o'qituvchiga nisbatan xuddi shunday munosabatda bo'ladilar.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisining bilimi (eruditsiyasi) Bilim o'qituvchining pedagogi faoliyatidagi imkoniyatlarini belgilab beruvchi omillardan biridir.

O'qituvchining eruditsiyasi- umumiy va maxsus bilimlardan tashkil topadi.

Umumiy bilimlar -(umumsiyosiy, adabiyot, san'at, tarix va h.k) o'qituvchining dunyoqarashi va umumiy madaniyatini bildiradi.

Maxsus bilimlar- o'qituvchi uchun o'z jismoniy tarbiya pedagogi faoliyatini amalga oshirish uchun kerak (anatomya, fiziologiya, psixologiya, pedagogika, maxsus fanlar- futbol, basketbol va boshqalar bo'yicha muammolar).

Bilimlar faqat kitob va jurnallar, hamda boshqa pedagoglarning tajribasidan olinishi kerak emas, balki o'qituvchi tomonidan o'z o'quvchilarini ularning fe'l-atvori, qobiliyati, layoqati, jismoniy rivojlanishi darajasini o'rganish jarayonida orttirilgan bilimlar juda muhim.

K.D Ushinskiy (buyuk rus pedagogi): "Insonni har tomonlama shakllantirish uchun uni har tomonlama bilish zarur" degan edi.

O'qituvchi egallagan maxsus bilimlarni nazariy, amaliy va uslubiy bilimlarga bo'lish mumkin.

Nazariy bilimlar- jismoniy tarbiya tarixi, odam organizmining ishlash qonuniyatlari tarbiya va ta'lim tamoyillari va boshqalar

Amaliy bilimlar - avvalo u yoki bu mashqni bajarish uchun kerakli bilimlardir.

Uslubiy bilimlar – bu boshqalarni qanday o'rgatish bo'yicha bilimlar ya'ni mashqni shaxsan bajarish emas balki bu mashqlarni o'quvchilar tomonidan bajarilishidir.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisining malakasi quyidagilar:

Malaka- bu alohida harakat yoki butun bir faoliyatni qoidalar va faoliyat maqsadiga muvofiq ravishda bajarish usullarini amaliy egallash.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisining malakasi konstruktiv, tashkilotchilik komunikativ (didaktik va notqlikni qo'shgan holda), **gnostik** (perseptivni qo'shgan holda), **harakatchanlik** (amaliy faoliyatni qoshgan holda) malakalariga bo'linadi.

Konstruktiv malakalar o'qituvchiga o'z faoliyatini rejalashtirishga yordam beradi. Ularga o'quv materialini tanlash va tashkil etish malakasi, perseptiv (kelajak) va doimiy rejalashtirishni amalga oshirish malakasi, sport anjomlari va asbob-uskunalarini olish va ta'mirlash malakasi kiradi.

Tashkiliy malakalar o'qituvchining rejalashtirgan ishlari (masalan, o'qituvchi darajasining yaxshi konspektini tuzishi mumkin, lekin sinfda ishni yaxshi tashkil qila olmaganligi uchun darsni yomon o'tkazishi mumkin. Talaba darsni o'tkazish bo'yicha uslubiy bilimalartga ega bo'lmasdan turib, o'zining tashkilotchilik qobiliyatiga ko'ra darsni yaxshi o'tkazishi mumkin) amalga oshirish bilan bog'liq bo'ladi. O'qituvchi pedagogik faoliyatning asosiy komponentlarini tushina borib, boshqarishni bilishi, maqsadlarni aniqlay olishi kerak.

Mahoratni kasbiy faoliyatni tashkil etishni yuqori saviyada amalga oshirilishini ta'minlaydigan shaxsiy kompleks xususiyatlar yig'indisi degan tushuncha nuqtai

nazaridan yondashishga harakat qilamiz. Bunday muhim xususiyatlarga faoliyatning shaxsning insonparvarlik yo‘nalishi kasbiy bilim ko‘nikma malakalari pedagogi qobiliyat, pedagogi texnika, pedagogi muloqot va pedagogi ijodiyot kiradi.

1.Shaxsning insonparvarlik yo‘nalishi O‘qituvchining professional jihatdan muhim bo‘lgan sifatleri kiradi. Ularga g‘oyaviy, siyosiy bunga o‘qituvchini dunyoqarashi, har bir o‘quvchining kelajagi uchun javobgarlik hissi kiradi.

O‘qituvchining axloqiy sifatleri: Xushmuomala insoniylik talabchanlik optimizm (yaxshi kayfiyat) kiradi.

Kommunikativ sifatleri: (muomila qila olish qobiliyati) odamlarga yaqinlik, dilkashlik , xushmuomalalilik, e‘tiborlilik.

Pedagogik takt – bu mohir o‘qituvchi intelligentga xos bo‘lgan sifatlar, o‘qituvchi mahorati bir bo‘lagi hisoblanib, taktik bo‘lish har insonga axloqiy talabchanlik ayniqsa rivojlanuvchi shaxs bilan munosabatda bo‘luvchi pedagogga talabchan bo‘lishni taqozo etadi.

Pedagogik takt – o‘quvchilarga o‘qituvchining maqsadga muvofiq ta’sir me’yori, muomalaning samarali usulini qo‘llash ko‘nikmasidir. Takt o‘qituvchi uchun darsning barcha bosqichlarida zarur. Ayniqsa, o‘quvchilar bilimlarini tekshirish va baholash vaqtida o‘qituvchi o‘zining xulqiga e‘tibor berishi kerak. Bu o‘rinda takt avvalo, o‘quvchi javobini eshitishda namoyon bo‘lishi zarur.

Javoblarning mazmuni va shakliga o‘ta e‘tibor va qiziqish bilan quloq solish, ma’lum qiyinchilik yuzaga kelganda esa pedagogi o‘zini tuta bilmog‘i lozim.

Hamma o‘quvchilar qaysi o‘qituvchi yaxshi bo‘lsa, odob bilan e‘tibor berib eshitsa, o‘shanga javob berishni hohlaydi. Bu holatlarda tabassum, qarashlar, mimika, bosh qimirlatish bilan javoblarni quvvatlab turish, yo‘l-yo‘lakay izoh berish juda muhimdir.

Pedagogik takt o‘qituvchi hulqining ixcham, serma’no kasb etishini, ya’ni taktik yo‘lni ham hisobga oladi. Odatda o‘qituvchi bolalar oldida turli rollarda, ko‘rinishlarda chiqadi va u turli ohang, turli ko‘rinishlar bilan, taktik usullar orqali ta’sir ko‘rsatishni talab etadi.

Pedagogik takt mahorat bilan birga tarbiyalanadi va egallanadi. U o‘qituvchining ma’naviy yetuklik darajasi va maxsus bilimlarini egallash bo‘yicha hamda bolalar bilan muomala ko‘nikmalarini shakllantirishi yuzasidan o‘z ustida katta ishlar qilish natijasidir.

2.Kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalar. Bularga fan bilimlari o‘qitish uslublari pedagogika bilimlari, psixologiya bilimlari, nazariy bilimlar, kasbiy ko‘nikma va malakalarga quyidagilar kiradi: bilimlarni yetkaza bilish, tekshirish ko‘nikmalari, malakalarni hosil qilish ko‘nikmalari, shug‘ullanuvchilarni aqliy faoliyatini boshqarish ko‘nikmalari (o‘qituvchini fikrlash qobiliyati aktivligini qo‘zg‘ata bilish), mustaqil ishni uyushtirish ko‘nikmasi, o‘z-o‘zini boshqarish

ko'nikmasi, har hil holatlarni tahlil qilish ko'nikmasi, o'quvchilarni qiziqishini shakllantirish ko'nikmasi.

3. Pedagogik faoliyatning yetakchi qobiliyatlari. Mohir o'qituvchi o'z ishini, asosan, amalga oshirishini ta'minlaydigan eng asosiy qobiliyatlarni ajratib olishimiz kerak. Pedagogik faoliyatning quyidagi sakkizta yetakchi qobiliyatlarini sanab o'tish mumkin:

1) perseptiv qobiliyat – pedagogning kuzatuvchangligi, ziyrakligi;

2) loyihalashtirish qobiliyatlari - rejalashtirish qobiliyatlari

3) ta'lim berish qobiliyatlari – bilimlarni yetkazib berish qobiliyatlari;

4) ekspressiv qobiliyatlari – bu fikr, hissiyot bilimni nutq orqali yetkazish;

5) kommunikativ qobiliyatlari – bu bolalar bilan til topa bilish;

6) uyushtirma bilish qobiliyatlari - musobaqa, bayram uyushtira olish;

7) akademik qobiliyatlari – bu ilmiy tajribalar o'tkazish qobiliyati (o'qituvchining qobiliyati, imkoniyatini aniqlash);

8) maxsus qobiliyatlari – bu harakat qobiliyatlari (mashqlarni ko'rsatib berish). Demak yuqorida sanab o'tilgan pedagogik faoliyatining asosiy tarkibiy qismlarini pedagogi mahorat sohibi bo'lishga intilgan kishi doimo kengaytirib, takomillashtirib, o'z faoliyatiga ularni qo'llay bilishi zarur.

Barcha kasb-korlik tizimida o'qituvchilik kasbi muhim o'rinda turadi. Chunki o'qituvchi – pedagog yoshlarning g'oyaviy-siyosiy o'sishida. Dastlabki texnik bilimlarni egallashda, kasb-kor malakalari bilan qurollanishlarida asosiy zveno (tarmoq) hisoblanadi, muhim ijtimoiy – mafkuraviy vazifani bajaradi. O'z kasbini bilimdoni bo'lgan mohir pedagoggina shaxsning ma'naviy hayotini davr ehtiyojlari asosida rivojlantira oladi, hamda o'quvchilarga ta'sir ko'rsatib, ularga qobiliyat, is'tedod, qiziqish, e'tiqod va amaliy ko'nikmalarini takomillashtiradi.

Kommunikativ malakalar (didaktik va notiqlikni qo'shgan holda) kommunikativ malakalar o'qituvchining o'quvchilari, hamkasblari, ota-onalar bilan muloqot qilishi bilan bog'liq. Ularni uch guruhga bo'lish mumkin:

a) shaxsiy kommunikativ malakalar - o'qituvchining kishilar bilan muloqotga kirishish ish va shaxsiy munosabatlarni o'rnatish malakasida ifodalanadi (o'qituvchining tashkilotchilik imkoniyatlariga bog'liq);

b) didaktik malakalar o'qituvchining o'quv materilani o'quvchilar ongiga aniq va tushunarli tarzda yetkazib berish malakasiga bog'liq (jismini tarbiya o'qituvchilari har doim ham bu ishni uddalay olmaydilar. Ko'pincha qiyinchiliklarga duch keladilar: o'qituvchi jismoniy mashqlar haqida so'zlab berish kerakligi haqida bilmaydi; bilganda ham uni qay tarzda yetkazib berishni bilmaydi; yoki xatoni qanday tuzatish kerakligini tushuntirib berolmaydi);

d) notiqlik malakasi jismoniy tarbiya o'qituvchisi uchun eng avvalo ma'naviy-ma'rifiy funksiyani amalga oshirishi uchun kerak. Buning uchun o'qituvchi katta

eruditsiyaga va nutq madaniyatiga ega bo'lishi lozim.

g)gnostik malakalar (perseptivni qo'shgan holda) Gnostik malakalar o'qituvchining alohida o'quvchilarni hamda jamoani bilib olishi bilan, pedagogi vaziyatlarni va o'z faoliyatini tahlil qila olishi bilan bog'liq. Gnostik malakalar idrok etish jarayonlari bilan chambarchas bog'liq va perseptiv malakalarga asoslanadi, ya'ni o'qituvchining kuzatish, nazorat qilish, mashqlarni bajarishda xatolarni to'g'irlash malakasida ko'rinadi (gnostik malakalarga o'quv - uslubiy va ilmiy adabiyotlardan foydalanish malakasi, elementar (oddiy) tadqiqotlar o'tkazish va ularning natijasini tahlil qilish malakasi, o'quvchilarni jismonan rivojlantirish metodikasiga yangiliklar kiritish kiradi).

d)harakatchanlik malakalari (amaliyotni qo'shgan holda) harakatchanlik malakalari eng avvalo o'qituvchining jismoniy mashqlarini bajarish texnikasida aks etadi, mashqlarni to'g'ri ko'rsatib berish ko'pincha o'quvchilarga ta'lim berish samaradorligii belgilab beradi. Harakatchanlik malakalariga ko'pchilik amaliy ko'nikmalar kiradi, ular sport uskunalari va anjomlarini tuzatishda ko'rinadi. Malakaning har biri jismoniy tarbiya o'qituvchisining bir yo'la bir necha funksiyani bajarishni ta'minlaydi.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisining obro'-e'tibori (avtoriteti) Pedagogi faoliyatning muvaffaqiyatli kechishida o'qituvchining obro'-e'tibori katta o'rin tutadi. O'quvchilar orasida obro'-e'tiborga ega bo'lgan o'qituvchi kuchli tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Chunki obro'-e'tiborga ko'proq ishonadilar va unga taqlid qiladilar. Biroq obro'-e'tibor o'qituvchining faoliyati jarayonida paydo bo'ladi, shuning uchun u o'qituvchi mahoratining birlamchi komponenti emas, balki ikkilamchi komponenti hisoblanadi. Obro'-e'tiborli kishi deb ma'lum bir hayot sohasi va faoliyatigda unung fikri bilan hisoblashishadigan, unga taqlid qilishga intilishadi, unga u yoki bu masalalar yechimini ishonib topshiradigan kishi hisoblanadi.

**Jismoniy tarbiya o'qituvchisining obro'-e'tibori quyidagi
komponentlaridan iborat:**

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi professional insonning obro'-e'tibori shu sohadagi bilim va malakasi, hamda o'qituvchining sport razryadiga bog'liq;
- Yosh obro'-e'tiborni – o'qituvchi o'quvchilarga ko'z o'ngida yoshi katta, tajribali inson bo'lib ko'rinadi;
- Lavozi obro'-e'tibori ya'ni o'qituvchining barcha huquq va majburiyatlari bilan pedagog sifatidagi statusi (o'rni);
- Ma'naviy obro'-e'tiborining yo'qligi jismoniy tarbiya o'qituvchisining boshqa barcha obro'-e'tibori komponentlarini yo'qqa chiqarishi mumkin;
- Bosish, engish obro'-e'tibori (avtoriteti) o'quvchilarning o'qituvchidan qo'rqishiga asoslanadi (bunday o'qituvchilar o'quvchilar idroki itoatkorlikni qabul qila olmasligini unutib qo'yadilar);

- Oraliqni ushlash obro‘-etibori o‘qituvchining o‘quvchilar bilan kamroq muloqotda bo‘lishini bildiradi;

- Do‘stlik obro‘-e‘tibori o‘qituvchi o‘quvchilarga o‘ziga do‘st-sinfdoshga muomala qilgandek ruxsat bergan holda paydo bo‘ladi;

- Man-manlik obro‘-e‘tibori (avtoriteti) maqtanchoqlik o‘z qadr-qimmatini va o‘tmishdagi xizmatlarini ta’kidlashga asoslanadi (masalan, o‘qituvchi musobaqalarda qatnashib, yutuqli o‘rinlarni egallagan bo‘lsa va h.k.);

- Mehribonlik obro‘-etibori (avtoriteti) ko‘pincha o‘qituvchining ko‘ngilchangligida ko‘rinadi (masalan, o‘qituvchi dasturdagi materialni o‘tish o‘rniga o‘quvchilarga boshqa ishlar bilan shug‘ullanishga ruxsat beradi, yoki ularga ko‘tarib baho qo‘yadi);

- Rezonerlik obro‘-e‘tibori o‘qituvchi o‘quvchilarni o‘zi tushunmaydigan masalalarga o‘rgatadi;

- Pedantizm obro‘-e‘tibori o‘qituvchining ongli intizomga rioya qilishidan emas, balki byurokratik (qog‘ozboz) rahbarligidan qonun-qoidalariga so‘zsiz rioya qilishida ifodalanadi;

- Soxta obro‘-e‘tibor o‘qituvchi tomonidan biror bir maqsadni ko‘zlamay ham tashkil qilinishi mumkin. Lekin har qanday holatda ham u o‘quvchilarning ta’lim va tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi;

O‘qituvchining imkoniyatlari ko‘p. Ular bilim-malaka, xususiyatlar shaklida amalga oshirilishi, sabablar asosida kuchaytirilishi mumkin. Shu sababli professional mahoratga erishish yo‘llari ham turlicha bo‘ladi. Lekin jismoniy tarbiya o‘qituvchisining pedagogik mahoratining barcha komponentlaridan savodli va biror maqsadga yo‘naltirilgan holda foydalanish pedagogik jarayonga rahbarlik qilishda yordam beradi.

8.3.Jismoniy tarbiya darslarini tashkil etishga bo‘lgan talablar:

Dars, yuqorida aytib o‘tilganidek, o‘qitishni tashkil etishning o‘zgarmas shakli emas. O‘quv amaliyoti va pedagogik tafakkur doimo uni takomillashtirish yo‘llarini izlaydi. Bu sohada turli xil ko‘rik-tanlovlar o‘tkazilayotgan pedagogik o‘qishlarda o‘rtaga qo‘yilayotgan ilg‘or o‘qituvchilarning fikr va mulohazalari diqqatga sazovordir.

Turli - tuman fikr va mulohazalarni hisobga olgan holda dars quyidagi umumiy didaktik talablarga javob berishi lozim:

1. har bir jismoniy tarbiya dars ma’lum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan va puxta rejalashtirilgan bo‘lmog‘i lozim.

2. har bir jismoniy tarbiya dars mustahkam g‘oyaviy - siyosiy yo‘nalishga ega bo‘lmog‘i lozim.

3. har bir dars turmush bilan, amaliyot bilan bog‘langan bo‘lmog‘i lozim.

4. har bir jismoniy tarbiya darsi xilma-xil usul, uslub va vositalardan

unumli foydalangan holda olib borilmog‘i lozim.

5. darsga ajratilgan har bir soat va daqiqalarni tejab, undan unumli foydalanmoq lozim.

6. har bir dars o‘qituvchi va o‘quvchilarning faolligi birligini ta‘minlamog‘i lozim.

7. darsga sinchiklab tayyorgarlik ko‘rish, darsda mehnatga bo‘lgan munosabatni vujudga keltirish, o‘qish vaqtida javobgarlikni his ettirish va ehtiyotkorlik muomalasini vujudga keltirish;

8. darsda birgalikdagi faoliyatining muvaffaqiyat sharti bo‘lgan mehnat intizomini saqlash;

9. o‘rgatishni samaradorligi uchun zarur bo‘lgan o‘zaro munosabat, o‘zaro hurmatni yetik me‘yorlarini saqlash;

10. jihozlarga, asbob anjomlarga jamiyatni moddiy mulki ehtiyotkorlik bilan qarashga o‘rgatish;

11. komandalarni benuqson bajarish, saflash va qayta saflash, jamoa faoliyatini muvaffaqiyatli sharti ekanligini to‘g‘ri tushunish;

12. zaruriy jihozlarni tayyorlash va ularni yig‘ishtirishda qatnashish, o‘z-o‘ziga xizmat qilishni kollektiv faoliyati sifatida qarash;

13. yagona formani talab etish, o‘z ramziga ega bo‘lishlik vatanparvarlik va o‘z kollektivini yutuq va muvaffaqiyatlarini his etishga o‘rgatish;

14. o‘rtoqlari muvaffaqiyatsizliklari ustidan kulishni qat‘iyan taqiqlash

15. darsda o‘quv materiallarining mazmuniga oid ko‘rsatmali qurollar, texnika vositalari va komp’yuterlardan foydalanish imkoniyatini yaratmoq lozim.

16. jismoniy tarbiya darslarida mashg‘ulotini butun sinf bilan yoppasiga olib borish bilan har qaysi o‘quvchining individual xususiyatlari, ularning mustaqilligini oshirish hisobga olinadi.

17. har bir darsda mavzuning xarakteridan kelib chikib, xalqimizning boy pedagogik merosiga murojaat qilish va undan foydalanmoq imkoniyatini izlamoq lozim. Dars turlari va tuzilishi quyidagicha. Bir soatlik darsga mo‘ljallangan dastur materiallarining mazmunini bayon qilish uchun didaktik maqsad va talablarga muvofiq ravishda tashkil qilingan mashg‘ulot turi dars turlari deb yuritiladi. Ta‘lim tizimida eng ko‘p qo‘llaniladigan dars turlari quyidagilardir:

1. Yangi bilimlarni bayon qilish darsi.

2. O‘tilgan materiallarni mustahkamlash darsi.

3. O‘quvchilarning bilim, malaka va ko‘nikmalarini tekshirish va baholash darsi.

4. Takroriy – umumlashtiruvchi va kirish darslari.

5. Aralash dars (yuvoridagi dars turlarining bir nechtasini birga qo‘llanish).

Har bir dars turining ma‘lum tuzilishi va xususiyatlari bor, bu narsa

o'qituvchining o'quv materialini to'g'ri va samarali tushuntirishiga, mustahkam esda qoldirishga, takrorlashga va uning o'zlashtirilishini nazorat qilib borishiga yordam beradi.

Mavzu yuzasidan tayanch iboralar

Loyihalashtirish, boshqarish, rejalashtirish, jismoniy tarbiya, jismoniy madaniyat, tizim, ilmiy boshqarish, ommaviy sport, eruditsiya, texnika, kommunikativ qobiliyatlar, didaktik malakalar, notiqlik malakasi, obro' – e'tibor, dars, harakatchanlik malakalari.

Nazorat savollari:

1. Jismoniy tarbiya va sport ta'limi loyihalashtirishning ahamiyati.
2. jismoniy tarbiya va sportning dolzarb muammolarini hal etishda dasturiy – loyihaviy yondashuvning imkoniyatlari hamda loyihalashtirishning metodologik jihatlari .
3. Boshqarishda tamoyillarning ahamiyati.
4. Sport faoliyatini boshqarish funksiyalariga tasnif bering.
5. Sport faoliyatini boshqarish funksiyalarining tarkibiy qismlari.
6. Sport faoliyatida loyihalashtiruvchi qobiliyatning ahamiyati qanday?.
7. Sport faoliyatida kommunikativ qobiliyatning ahamiyati qanday?.
8. Sport faoliyatida tashkilotchilik qobiliyatning ahamiyati qanday?.
9. Pedagogik mahoratning tarkibiy qismlarini sanang.